

цес має вагу в юриспруденції, але не вичерпує її специфіки та методологічного інструментарію цілком.

Разом з тим фаллібілізм є необхідним елементом методології правової теорії і практики, адже він постійно застерігає від хитких версій та сумнівних вироків. Останнє не виглядає зайвим, оскільки помилкові судові вирoki не є винятком (наприклад, за даними російського академіка Кудрявцева, наведеними в "Русских ведомостях" від 13 лютого 1997 року, тільки за останнє десятиріччя кількість помилкових вироків з вищою мірою покарання становить близько тридцяти відсотків від загальної кількості).

У повній відповідності з концепцією фаллібілізму та принципами критичного мислення статтю Марка А. Ноттурно слід розглядати як предмет конструктивного критичного аналізу, який має покласти початок широкому обговоренню проблеми трансформації логічної підготовки через поєднання здобутків національної традиції та залучення кращого світового досвіду.

М.А. Ноттурно, д-р філософії

РОЗУМ І ДОВІРА: МЕТА КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ І АВТОРИТЕТ*

"Звернення до авторитету експертів не можна ані вибачити, ані захистити. Його слід, навпаки, визнати тим, чим воно насправді є - інтелектуальною модою".

"Все навчання на університетському рівні (а коли є можливість, то і раніше) має бути тренуванням і заохоченням критичного мислення"

Карл Поппер.¹

Спочатку я маю зауважити, що розглядаю обрані питання - аргумент від авторитету та мету критичного мислення - у попперіанській перспективі.** В її межах не існує такої речі, як індуктивна логіка; найкраще знання за своєю внутрішньою сутністю припускає спростування (is inherently fallible); будь-яке твердження ніколи не буде виправдане або доведене як остаточна істина. Взнявши це до уваги, багато з того, що я маю сказати, можна зрозуміти як пояснення ролі, котру логічні аргументи, критичне мислення та авторитет відіграють в науці і в нашому

¹ Перший епіграф взято з праці К.Поппера "Міф концептуального каркасу"[1,р.X], а другий - з його праці "Нормальна наука та її загрози"[2,р.53].

інтелектуальному житті взагалі за умов коректності попперіанської перспективи.

Дозвольте мені розпочати з констатації деяких неузгодженостей в сучасних тлумаченнях аргументу від авторитету. У “Вступі до логіки” Ірвін Копі пише так: “Аргумент... взагалі конструюється з метою доведення істинності свого висновку... Аргумент, засновки якого не імплікують висновку, є таким, що його висновок *може* бути хибним *навіть* коли всі засновки були істинні. У такому випадку міркування є недоладним; кажуть, що аргумент виявляється *помилковим* або ж є *помилкою* (fallacy)” [3, р.91-92].***

Невалідний або недійсний аргумент (invalid argument), за думкою Копі, є помилкою, хоч цей автор і вважає, що в логічних студіях термін “помилка” звично резервують за аргументами некоректними, але психологічно переконливими [3, р.92].

Поки що все гаразд. Але ось ми зустрічаємося з *argumentum ad verecundiam* (аргументом до поваги) і Копі пише: “Коли доводимо, що певний висновок є коректним на підставі судження авторитетного експерта, ми не припускаємо помилки. Дійсно, таке посилання на авторитет виявляється необхідним для більшості в обговоренні величезної кількості предметів.

Звичайно, судження експерта не є вирішальним доказом; трапляється, що експерти суперечать один одному і навіть у злагоді помиляються; проте думка експерта, безсумнівно, є доречним засобом підтримки висновку.

Помилка *ad verecundiam* виникає у випадку апелювання до тих осіб, котрі не мають законного права на авторитет в розглядуваному питанні” [3, р.92].

Отже, апеляція до авторитету є помилковою тільки тоді, коли обраний авторитет *насправді* не є авторитетом в галузі, про яку йде мова. Звернення до “відповідного” (“appropriate”) авторитету, навпаки, взагалі не буде помилковим, воно виявляється беззаперечним засобом підтримки висновку.

Чи беззаперечним?

Легко бачити, чому апеляція до авторитету є помилковою у випадку, коли обраний авторитет *насправді* не є таким. Але якщо мета аргументу полягає у доведенні істинності його висновку і психологічно переконливий аргумент, в якому висновок може бути хибним навіть за умов істинності всіх засновків, є помилковим, а також якщо реальні експерти

здатні помилятися навіть у випадку взаємної згоди, то чому не є аргумент од “відповідного” авторитета теж помилковим? Аргументи від авторитета явно невалідні. Адже ж сам Копі зауважує, що “судження експерта не є вирішальним доказом”. Проте аргумент од “відповідного” авторитета і тут виявляється справді психологічно переконливим такою мірою, що експерт з помилок не уgliedів, як сам припустив помилку у відповідності з власним визначенням “помилки”.

Копі не є винятком.

Девід Келлі у книзі “*Майстерність міркувань*” пише ось що.

Цілком припустимо покладатися на свідчення авторитетів тоді, коли задовільнено умови довіри. Коли ж їх не задовільнено, то апелювання до авторитета є помилковим.

Перша умова полягає в тому, що запропонований авторитет має бути компетентним, тобто бути експертом саме з розглядуваного предмета.

Друга умова в тому, що запропонований авторитет мусить бути об’єктивним, незаангажованим (див.: [4, р. 118-119]).

Келлі, на відміну від Копі, не пропонує явного визначення “помилки”, він тільки каже: помилковим є “такий слабкий аргумент, що його засновки взагалі не підтримують висновку” [4, р. 109]. Але стосовно аргументу *ad hominem* (“до людини”) він стверджує: ця помилка виникає внаслідок того, що логічне значення твердження (statement) або сила аргументу на його користь ніяк не пов’язані з характером, мотивами або іншими рисами людини, котра висуває це твердження або аргумент [4, р. 120].

Все, що є поганим у аргументі *ad hominem*, є, або принаймні мусить бути, поганим і у *argumentum ad verecundiam*. Якщо аргументи проти людини є помилковими остільки, оскільки істинність чи хибність твердження часто-густо не пов’язана з характерними рисами особи, котра його висловлює, то звернення до “відповідного” авторитета також має бути помилковим.

Але чому вважати аргументи від авторитета невалідними? Чи не краще розглядати їх як ентимеми, тобто як аргументи, дійсність яких відновлюється через розкриття їх прихованих засновків - тверджень, котрі компетентні та незаангажовані експерти роблять стосовно предметів в своїй галузі і котрі завжди виявляються істинними? Припустимо. Проте ані Копі, ані Келлі не бажають сказати, що твердження навіть найкомпетентніших та найоб’єктивніших експертів є істинними завжди.

Та можна подумати, що коли визнані авторитети з питань в межах їх компетентності не є “коректними” *завжди*, то вони “коректні” принаймі в *більшості випадків* - а те, що є “коректним” як правило, мусить сприйматися як вагома річ. Мерілл Селмон в “*Інтродукції до логіки та критичного мислення*” йде саме цим шляхом, коли пише: “...серйозною інтелектуальною оманю (mistake) буде нехтувати різницею між недоказовою переконливістю та доказом, що підтримує твердження”. І також: “Ця омана визнається причиною помилки” [5,р.5]. Водночас бачимо і ось що: “Інколи ми апелюємо до сказаного з певного приводу експертами замість того, щоб подавати якійсь прямий доказ висунутої тези. Таке покладання на експертів не суперечить критичному мисленню, оскільки за визначених обмежень воно може бути виправдане як тип точного статистичного силогізму. Кінець-кінцем експерти чи авторитети виявляються майже завжди коректними тоді, коли висловлюються стосовно предметів з сфери своєї компетенції” [5,р.71].

Кінець-кінцем?

В додаток до раніше згаданого критерію звернень до авторитету Селмон вимагає ще й наявність консенсусу серед експертів. Але теза, що експерти звичайно не помиляються у випадках, коли висловлюються в межах своєї компетенції, виявляється або тавтологією, або ж хибою.

Теза Селмон буде тавтологією, якщо критерій визначення експерта включає вимогу бути звичайно коректним щодо предмету експертизи. Хай припущення помилок частіше, ніж їх уникнення визначає людину як *не-експерта* - незалежно від консенсусу експертів та незалежно від тренованості, обізнаності і досвіду, що в іншому випадку могло б розглядатися як ознаки експерта. В такому випадку було б слушним визнання експертів як правило “коректними” стосовно предметів їх експертизи. Але виникла б проблема *ідентифікації, впізнання* (recognize) експертів, що не може далі здійснюватися через посилання на тренованість та обізнаність або ж взагалі без знання істини, стосовно якої висловлюються експерти - знання, яке, коли воно вже наявне, позбавляє сенсу саму аргументацію від авторитету.

Коли теза Селмон не тавтологічна, вона явно хибна. Адже на підставі фактів доречно стверджувати: експерти звичайно *вводились в оману* стосовно предметів з сфери своєї компетенції. Дійсно, існує можливість характеризувати історію науки до останнього часу як стійкий та неперервний процес демонстрації того, що висновки експертів виявлялись невірними. І коли це не очевидно з першого погляду, нагадаємо

тільки одне - кожна серйозна наука, в котрій присутнє експертування, протягом одного минулого сторіччя витримала революцію. Не є цілком ясним, як слід описувати такий стан справ. Але здається однаково помилковим стверджувати і що Галілео не був експертом у фізиці, і що його фізика була "коректною". Краше ми подивимося в обличчя тому факту, що експертування, пов'язане з тренуваністю, обізнаністю, активністю думки та досвідом, має лише незначне відношення до істини, а експертиза ані утврдує, ані гарантує правильність. Вона має вагу, коли так, з зовсім інших причин.

Ясна річ, я припускаю, що зміст висловлювання Копі стосовно "коректності" твердження полягає у визнанні його істинності, і коли Селмон пише, що експерти звичайно "коректні", це означає - їх твердження в більшості випадків істинні. Проте коли це не так, вони мають пояснити нам значення терміну "коректний". І не слід стверджувати: бути коректним означає відтворювати те, що кажуть експерти!

Проте навіть ті автори, котрі критично ставляться до зростаючого покладання на експертів, визнають проблематичність відмови від аргумента од авторитету *überhaupt* (взагалі). У книзі "*Ставлячи правильні запитання: Дороговкази у критичному мисленні*" М.Н. Браун і С.М.Кілі пояснюють мотивацію до її написання тим, що вони "були приголомшені мірою, в якій студенти та їх друзі виявляють зростаючу залежність від "експертів"...Оскільки складність світу здається зростаючою прискореними темпами, остільки виявляється значна тенденція до перетворення людини у пасивного споживача інформації, котрий некритично сприймає все побачене й почуте..."[6, "Preface"].

Але існує некритичне сприйняття і некритичне сприйняття. І коли приходиться час розглядати аргумент від авторитету, Браун і Кілі зауважують ось що.

Ми маємо тлумачити звернення до авторитету як *слушний доказ* тоді, коли авторитет відповідає *якійсь* з вказаних вимог: обіймає посаду, котра відкриває особливо сприятливий доступ до фактів, що стосуються справи; через тренування набув кваліфікацію у виконанні потрібних типів умовиводів, *або справді є відносно незалежним від збурюючих інтересів та схильностей* [6,р.125] (виділення моє - М.Н.).

Іронія тут недоречна. Адже всупереч своїй занепокоєності Браун і Кілі пропонують критерій, найслабкіший з усіх розглянутих. Дійсно, можна подумати, що найпершим чинником нашої довіри експертам виявляється використання навчальних посібників, зміст яких як дорогов-

казів у критичному мисленні полягає у тому, що “покладання на експертів не суперечить критичному мисленню”, воно (навіпаки?) “необхідне для більшості з нас” і є “не помилкою”, а “слухним доказом” у здійсненні “коректних”, “відповідних” та “розумних” дій.

З дороговказами такого гатунку хто має потребу у критичному мисленні?

Але навіть якщо погодитися з Копі, Келлі, Селмон та усіма іншими, хто визнає умови, у відповідності з якими аргументи від авторитету не є помилковими, залишається запитання - чи можна задовільнити ці умови? Моє звернення до авторитету не буде помилковим лише тоді, коли я не маю власного незалежного погляду стосовно матерії питання, коли мій експерт є компетентним та незаангажованим, і коли його думка збігається з позицією інших знавців у відповідній галузі. Але ця остання умова лише зсуває труднощі на вищий рівень. Адже те, що здається консенсусом “людині з вулиці”, рідко визнається згодою самими експертами. Слід подивитися хоч би на закон виключеного третього, щоб зрозуміти: навіть найфундаментальніші “істини” в найвизначеніших сферах здатні виглядати суперечливими для фахівців з однаковими вимогами до експертизи.

І це тільки верхівка айсберга. Адже коли я не маю власного погляду з сутності питання, як я можу судити - чи є обраний “авторитет” справжнім авторитетом? Як я, не будучи авторитетом, можу знати - чи погоджується обрана особа з іншими знавцями у відповідній галузі? Як оцінити її незаангажованість та компетентність? Добре, я міг би зрештє те, що ми звичайно робимо: перевірити її дипломи, рекомендаційні листи, перелік публікацій. Але я не в змозі це виконати, не звертаючись до аргументації від авторитету іншого рівня. Я перевіряю дипломи, рекомендації та публікації через звернення до авторитета тих інституцій або окремих осіб, котрі їх засвідчують. І відкіля ж я знаю, що їх судження стосовно об’єктивності та компетентності розглядуваної людини є об’єктивними та компетентними?

Якщо законність мого звернення до одного авторитета залежить від законності апеляції до іншого, то яким чином будь-яка апеляція до авторитета може взагалі набути законної сили?

У такий спосіб ми нашттовхуємося на парадокс авторитета, дуже схожий з парадоксом *Менона*.**** Або я авторитет, або ні. Якщо я авторитет, то не в змозі справедливо апелювати до інших авторитетів. А коли я не авторитет, то не в змозі справедливо визначити, хто є таким. В кож-

ному з двох випадків важко углядіти, як аргумент від авторитета може бути чимось, окрім помилки.

Оглянуті тексти видають данину аргументові до поваги, проте вони суперечать - інколи загальному визначенню помилки, інколи тлумаченням конкретних помилок, інколи тому, що нам відомо стосовно думки експерта, а інколи і власним намірам авторів боротися з покладанням на авторитет. В таких суперечностях криється іронія. Адже коли вже все вимовлене й здійснене, здатність визнавати суперечності - єдине, що залишається мислителю-критику (*critical thinker*). Аргумент від авторитета, як я вважаю, завжди є помилковим і звернення до авторитета ніяк не узгоджується з метою критичного мислення. В другій частині цієї статті я маю намір довести: спроба мислити у протилежний спосіб впливає частково з тенденції до підміни критичного мислення іншим, некритичним застосуванням логіки, а також частково зі схильності до затемнення того, що логічні аргументи спроможні, а чого не спроможні зробити.

Я вважаю, що спроба мислити критично є, перш за все, спробою виробляти свої власні судження (*judgements*). Бона мотивується скептичною і, я погоджуюсь, егоїстичною позицією, котра становить справжню опозицію захисту через посилання до авторитета. Вона характеризується небажанням брати *на віру, без попереднього самостійного з'ясування змісту та логічного значення того, що висловлене кимось іншим*. Логічні аргументи, безумовно, є необхідним компонентом критичного мислення. Проте не кожне застосування логічного аргументу виявляється критичним мисленням. До того ж логічні аргументи не в змозі в загальному випадку визначити істинність свого висновку. Отже, перед тим, як йти далі, ми маємо відділити критичне мислення од двох випадків некритичного використання аргументу, котрі часто-густо з ним ототожнюються. Я буду називати ці випадки "захисним мисленням", з одного боку, та "політичним мисленням", з іншого.

Захисне, апологетичне мислення мотивується потребою відчувати безпеку.**** Мислити апологетично - *не питати*, чи є ваші вірування (*beliefs*) істина, а продукувати підстави для *демонстрації* їх виправданості або, принаймі, для демонстрації того, що виправданою є *ваша* віра. Захисне мислення часто ототожнюється з критичним остільки, оскільки виправдовування (*justification*) ототожнюється з пошуком істини. Але ж мислителі-апологети вмотивовані не пошуком істини, а бажанням захис-

тити себе від помилки. Отже, апологети концентрують увагу на доказах, що підтримують їх вірування, і не цікавляться тим, що наголошує на проблемах.

Так зване “політичне мислення”, з іншого боку, мотивується потребою відчувати себе “своїм”. Мислити політично означає забути *власне* шукання істини внаслідок прагнення виголошувати думки, здатні привернути прихильність ваших *друзів*. Мислити політично - говорити те, що ваші *друзі* хотіли б сказати або, принаймні, те, що вони, за вашою думкою, бажали б почути. Це інколи ототожнюється з критичним мисленням остільки, оскільки так робити “дотепно”, особливо якщо ваші друзі достатньо могутні, і оскільки інколи для того, щоб з’ясувати, хто ваші друзі і що вони хотіли б почути, потрібні крихти критичного мислення. Проте питання, котрі визнає насправді критично мисляча особа: “Що це означає? Чи є воно дійсно істинним?”,- виявляються саме такими, яких мислитель-політик прагне уникнути.

Я вважаю, що аргументи від авторитету є типовими спробами захисного мислення. Але в зв’язку з притаманним сучасності уславленням інституційного характеру науки вони частіше постають як спроби мислити політично. Висунуті з наївною впевненістю в те, що наукова експертиза гарантує істину, захисні звернення до авторитету виявляються некритичними заповідями віри. Але більш витонченими та цинічними вони постають у випадках, коли пропонуються з розумінням, що й експерти часто-густо припускаються помилок. Вони прагнуть одержати всілякі вигоди, які б тільки могли впливати з проголошення “виправданої” думки, водночас висуваючи захист проти будь-якого обвинувачення у хибності. Політичні апеляції до авторитетів найцинічніші.

Обстоювання істинності власної думки часто вимагає хоробрості. І якщо прихильники інституційного підходу до науки запанували, то моді вчені, котрі мають вказану рису характеру, будуть робити свою справу з постійним ризиком для кар’єри.

Не кожний аргумент від авторитета є прикладом захисного або політичного мислення. Але будь-який подібний аргумент виявляється спробою обґрунтувати вірування. Кожен з авторів, яких ми згадали, має віру, що найпершою метою логічного аргумента є підтримка або, як пи-

ше Келлі, "демонстрація істинності певного висловлювання (proposition)" [4,р.334]¹.

Проте це тлумачення дійсного вжитку аргументів невірне. Адже частіше ми складаємо аргументи без наміру продемонструвати істинність їх висновків. Часто-густо ми здійснюємо виведення з тверджень з метсю побачити, що ці твердження означають, тобто з'ясувати, що буде істинним у випадку визнання істинності розглядуваних тверджень. А часто ми використовуємо аргументи як пояснення, котрі допомагають зрозуміти - чому обране твердження є істинним - через з'ясування їх зв'язків з іншими. Трапляється, що аргументи висунуто для демонстрації незгодженості визначених тверджень з іншими, внаслідок чого всі вони, ймовірно, не можуть водночас бути визнані як істинні².

Ідея, що найпершою метою логіки є виправдовування наших вірувань, виявляється поширеною і вельми добре укріпленою. Це сприяло народженню курсів критичного мислення, котрі пропонують логічні аргументи як метод виправдовування вірувань, а не їх критики. Подібні курси краще репрезентують уроки захисного мислення. Їх найперша вада полягає у тому, що вони ненавмисне перетворюють студентів у супротивників логіки та ірраціоналістів - по-перше, через припущення більшої, ніж вона насправді є, дієздатності логічного аргументу, і, по-друге, через затемнення хоч і невеликої, але важливої його реальної сили.

Ми вже бачили, що аргументи від авторитета не в змозі продемонструвати істинність своїх висновків: вони або недійсні, або ж мають очевидно хибні засновки. Та коли б ми вважали такі аргументи слухними, ми й тоді б розглядали їх як такі, що суперечать духу та меті критичного мислення. Раніше згадане не-виправдовуюче, не-захисне застосування аргументу пояснює, чому це так.

¹ "Аргумент, з точки зору логіки, - пояснює Копі, - це будь-яка група тверджень, з котрих одно проголошується впливаючим з інших; останні вважаються такими, що забезпечують підтримку (support) або ж підстави (grounds) істинності першого" [3,р.6]. Селмон також підкреслює важливість підтримки: "Аргументи можна класифікувати в залежності від того, чи їх засновки (коли вони істинні) забезпечують 1) вирішальну підтримку (conclusive support). 2) часткову підтримку, або 3) тільки видимість підтримки (тобто підтримка тут надто мала або ж взагалі відсутня)" [5,р.40].

² Є можливість, звичайно, зробити це цілком поза визначенням, котре з тверджень хибне.

Ми розпочинаємо мислити критично з приводу висловлювання тоді, коли запитуємо - є воно істинним чи ні. Але мислитель-критик прагне не тільки просто довідатись про *факт* істинності висловлювання. Він бажає також зрозуміти, *що* воно означає та *чому* є істинним. Ця особа бажає бути здатною *пояснити* його зміст собі й іншим у виразах, зрозумілих загалу. І вона хоче, це є найважливішим, розвинути здатність і вміння виробляти *свої власні судження* з розглядуваного предмету. Коли ж так, то легко побачити, як і чому захисна апеляція до авторитету суперечить меті критичного мислення. Насправді, ми посилаємося на експертів тільки тоді, коли прагнемо висловитись, але не в змозі це зробити або не бажаємо ризикувати, оприлюднюючи власну думку. І безвідносно до того, істинні чи хибні висновки, аргументи від авторитета не просують нас до розуміння значення та причини їх істинності, не розвивають нашу здатність та вміння виробляти свої власні судження.

Але що означає виробляти свої власні судження? Як подібні судження мають застосовувати логічний аргумент? І яким чином, в загальному випадку, логічний аргумент стосується критичного мислення?

Аби вважати виправдовування найпершою метою логічного аргументу, треба упасти в серйозну оману стосовно того, що він в змозі, а чого не в змозі робити. Адже за винятком тавтологій, логіка просто не здатна продемонструвати істинність твердження. Валідний аргумент демонструє лише те, що його висновок є справжнім розгортанням *вмісту засновків*. Валідність, можна сказати, є диз'юнкція. Вона означає лише ось що: логічно є неможливим, щоб засновки були істинні і висновок хибним; логічно необхідно, щоб *або* засновки були хибними, *або* ж висновок істинним. Тут немає нічого нового. Це справжнє визначення валідності, дійсності. Але коли підходити серйозно, воно означає: валідні аргументи насправді виявляються мечами з трьома лезами, вони використовуються для демонстрації того, що *або* їх висновки є істинними, *або* їх засновки є хибними, *або* ж взагалі нічого. І якщо найкращі з наших аргументів виявляються тризубими мечами, то буде принаймні помилкою казати про них як про такі, що демонструють істинність своїх висновків, або що висновки є виправданими, або ж - ми певною мірсю виправдані у своїй вірі в них.

Та коли логічні аргументи не здатні виправдовувати своїх висновків або нашої віри в них, то що, строго кажучи, вони в змозі робити і чому мислитель-критик має ставитися до них з повагою?

Валідний аргумент не є більш доказовим, ніж обґрунтування вибору. Він ставить критично мислячу особу перед множиною взаємно виключаючих альтернатив, поміж якими слід вибирати. Мислитель-критик може обрати визнання засновків аргументу, в такому випадку слід визнати також і висновок. Або він може обрати заперечення висновку аргументу, в цьому випадку слід визнати один або кілька засновків хибою. Він має можливість обрати заперечення (чи відкласти вирок стосовно) засновків аргументу, тоді стосовно відповідного висновку нічого визначити не можна. Мислитель-критик мусить вибирати одну з цих альтернатив. Але завдання аргументу полягає в демонстрації того, що критично мисляча особа не може, не упадаючи в суперечність, обрати *водночас* визнання засновків і заперечення висновків. Твердження, стосовно яких вона має скласти судження, і альтернативи, поміж якими вона мусить вибирати, обмежені логічною необхідністю. І завданням аргументу є прояснити це обмеження - як і вибір мислителя-критика - через демонстрацію того, що варіант хибності висновку за умови істинності засновків не є можливим. Такого гатунку прояснення є ані виправданям, ані вироком (judgement). Але воно виявляється потужним допоміжним засобом для мислителя-критика, оскільки висвітлення логічних висновків з твердження допоможе зрозуміти, що це твердження означає, а також які обмеження накладає на нього висновок стосовно його істинності або хибності.

Як я гадаю, це є найкращим з усього, що може вдіяти аргумент. Аби ми не вважали його позбавленим цінності взагалі, маємо пам'ятати - невалідний аргумент від авторитета та індуктивний аргумент не здатні навіть до цього. Позбавлений валідності аргумент ніколи не примусить нас зробити вибір. І це - ще одна підстава, чому він нічого не вартий для критичного мислення.

Підстави, відповідно яких Копі, Келлі і Селмон вважають індуктивні аргументи і аргументи від відповідного авторитета безпомилковими, полягають у тому, що вони виявляються необхідними складовими наукових студій і повсякденного життя. Проте якщо мої міркування слушні, то власні судження кожного з нас - ось що є дійсною метою.

Дедуктивні аргументи відіграють вкрай важливу роль у проясненні нашого вибору. Але вони не здатні продукувати наші власні судження. І ідея, що мислитель-критик повинен виправдовувати свої вірування, насправді є гаслом захисного мислення. Критично мисляча особа не виправдовує свої вірування - вона їх критикує. Вона піддає сумніву та го-

ревіряє ті вірування, котрі всі інші приймають за достовірні. Якщо так робити, то часто трапляється прояснювати, як одні з вірувань випливають з інших. Але ж базування одних вірувань на інших врешті-решт має свій кінець. І коли ви - критично мисляча особа, то в певний момент перевірок обов'язково дійдете тверджень, в котрі вірите без якихось інших підстав крім того, що вони здаються істинними - *для вас*. В такому випадку було б точніше казати не те, що такі твердження виправдані, а те, що вони - *на ваш розсуд* - є істинні. Це, мабуть, і є останнє, що мислитель-критик має зробити.

Проте чи не виявляється ідея, що ми в змозі обійтися без експертів, позбавленою захисту? І чи не є моя ідея щодо вироблення власних суджень тільки карикатурою на критичне мислення - карикатурою або донкіхотством в нашому світі, де знання спеціалізоване у такій мірі, що навіть кращі мислителі, виходячи за вузькі рамки своїх галузей, наштовхуються на труднощі? Беручи до уваги багатоманітність галузей, кількість проголошених в кожній з них тез, що підлягають оцінці, а також розбіжності у тому фоновому знанні, на яке вони спираються, хіба не буде спроба скласти власне судження стосовно цих тез позбавленою практичного сенсу? А можливо - й непродуктивним витрачанням часу? Коротше кажучи, чи не є мета критичного мислення, запропонована в моїй статті, нездійснюваною мрією?

Я згоден, що трапляються випадки - численні випадки - коли ми не в змозі виробити своє власне судження. Я погоджуюсь також, що посилення на розсуд експертів в таких випадках - найкраще, що можна вдіяти. Але я також гадаю, що не слід ототожнювати таке посилення з критичним мисленням. Я схибив би, коли б припустив, що критичне мислення є легкою справою або ж існує можливість мислити критично абсолютно про все. Я, навпаки, дивуюсь, коли хтось сьогодні, як і раніше, намагається мислити критично з будь-якого приводу. Проте я не бачу в цих обставинах жодної підстави стверджувати сумісність критичного мислення з апелюванням до авторитета або ж визнання його чимось іншим, ніж я описав раніше. Справді, виробляти свої власні судження часто буде неможливо. Ймовірно, що послатися на експертів - найкраще в таких випадках. Але замість того, щоб казати про сумісність такого захисту з критичним мисленням, краще визнати - можливі випадки, коли ми не в змозі будемо мислити критично. Краще стверджувати це, адже в протилежному випадку ми неминуче підриваємо зусилля тих, хто намагається мислити критично, хто кидає виклик opinii експерта сьогодні.

Та хіба не слід брати до уваги авторитет експерта? І хіба не є прийнятним в окремих випадках використовувати в критичному мисленні відповідний авторитет?

Коли сказане раніше є слухним, то курси критичного мислення мають навчати наших студентів як критикувати авторитети, а не як посылатися на них. Якщо це так, то твердження щодо “відповідного” авторитету має бути *першим*, а не *останнім* словом у критичному мисленні. Це має бути слово, котре ми вислуховуємо з метою довідатися про стан справ у певній галузі, про головні її проблеми і про те, які з запропонованих рішень виглядають найбільш перспективними. І це має бути слово, котре ми потім піддаємо сумніву та перевіряємо, коли вже рушили в обраній царині шляхом критичного мислення. Таке використання авторитету є, безсумнівно, необхідним, адекватним і слухним. Але ж це не *аргумент* від авторитету. Тут відсутня претензія на вичерпне доведення. Ситуація не подається як виправдовування якоїсь тези. Тою мірою, якою задовільнено ці умови, було б прийнятним звернення до авторитету і це було б цілком сумісним з метою критичного мислення.

Список літератури:

1. Popper K.R. The Myth of the Framework/M.A.Notturmo(Ed.). Routledge,1994.
2. Popper K.R. Normal Science and Its Dangers - Criticism and the Growth of Knowledge/I.Lacatos and A.Musgrave (Eds.). Cambridge University Press,1970.
3. Copi I., Cohen C. Introduction to Logic. Macmillan,1990.
4. Kelley D. The Art of Reasoning. W.W.Norton,1988.
5. Salmon M.H. Introduction to Logic and Critical Thinking. Harcourt Brace Javanovitch,1989.
6. Browne M.N., Keeley S.M. Asking the Right Questions: A Guide to Critical Thinking. Prentice Hall,1990.

Переклад з англійської О.В.Тягла

Примітки перекладача

*Оригінальний титул рукопису: М.А.Notturmo. “Inference and Defence: Authority and the Goals of Critical Thinking”.

**Зміст вислову “попперіанська перспектива” вітчизняному читачеві дозволить зрозуміти наведений далі короткий перелік публікацій.

Современная западная философия. Словарь. М.,1991. С.236-237.

Памяти Карла Поппера // Вопросы философии,1995. №10.

Ноттурно М.А. Критика К.Поппером научного социализма, или Ф.Каннан и его сотрудники // Вопросы философии,1995, №12.

Поппер К.Р. Логика и рост научного знания. М.,1983.

Поппер К.Р. Нищета историцизма // Вопросы философии. 1992. №8.

Поппер К.Р. Открытое общество и его враги. М.,1992. Т.1-2.

Критичні зауваження не є тією матерією, котра відповідає жанру приміток перекладача. Тому обмежусь зауваженням, що з погляду різних течій сучасної логіко-філософської думки “попперіанська перспектива” не є беззаперечною.

***Поняття аргументу в статті д-ра Ноттурно, як і в західній літературі взагалі, має особливе значення, котре відрізняється від поширеного в українських і російських працях з логіки. Це значення зафіксоване у примітці 1 на ст.215, а також, наприклад, в наступному фрагменті з розповсюдженого підручника Копі та Коена.

Аргумент, як його розуміє логік, являє собою групу висловлювань, серед котрих одне проголошується впливаючим з інших: вони вважаються такими, що забезпечують підтримку або ж підстави істинності першого. Звичайно, що слово “аргумент” часто використовується в інших значеннях, проте в логіці воно має саме такий сенс.

Аргумент, з точки зору логіка, не є простою сукупністю висловлювань, він має певну структуру. Щоб її описати, часто використовують поняття “засновок” та “висновок”. Висновок аргументу - це висловлювання, котре знаходить підтвердження через інші висловлювання аргументу, тобто засновки (див.: [3,р.6]).

Неважко побачити, що описане значення терміна “аргумент” відповідає скоріше поняттю умовиводу або аргументації у вітчизняній логічній традиції (де аргументи - це тільки факти, закони тощо, котрі виконують роль засновків умовиводу). Порівн., напр.: Кондаков Н.И. Логический словарь, М.,1971. С.42-43,550; Жеребкін В.Є. Логіка. Х., 1995. С.207 і далі.

****Автор має на увазі фрагмент одного з діалогів Платона. Див.: Платон. Менон - Платон. Соч. в 3-х т. М.,1968. Т.1. С.383-384.

*****М.Ноттурно вживає вислів “defensive thinking”, тобто буквально “захисне мислення”. Маючи на меті вимоги стилістики, я інколи використовую у перекладі відповідний латинський аналог - апологетичне мислення.

Надійшла до редколегії 11.06.97

Є.І.Макаренко, канд. юрид. наук

ПРИНЦИПИ СУЧАСНОЇ ДИДАКТИКИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ У ВУЗАХ МВС УКРАЇНИ

Викладання криміналістики, як відомо, покликане забезпечити не лише формування у курсантів системи певних поглядів, переконань та принципів, що покладено в основу майбутньої професійної діяльності й забезпечує свідомий, творчий та ініціативний підхід до вирішення завдань боротьби зі злочинністю, але й озброєння курсантів необхідними